

NELLI KOPOLA

Lika eller olika? Kvinnoorganiseringen i Algeriet och Tunisien

*Under vilka former och inom vilka
strukturer har kvinnor i Tunisien och Algeriet
bedrivit en kvinnoorienterad politik? Kan liknande
faser mellan länderna särskiljas? Kan existerande kvinnogrupper
anses representera ett allmänt kvinnointresse? Legitimeras denna
representation av ett massdeltagande eller på andra grunder?
Kan kvinnoorganiseringens framgångar tolkas på
samma sätt i bägge länderna? Mot vad
formerar sig motståndet?*

Kvinnor i Algeriet och Tunisien har under olika tidsperioder protesterat politiskt mot sina livsvillkor. De har bildat föreningar, samlat underskrifter och kommit samman under självvalda beteckningar som demokrater, feminister och islamister. Hur bör dessa aktiviteter tolkas? Vilka begrepp är behjälpliga vid en analys av kvinnoorganisering? I en snäv definition inryms endast det kollektiva handlandet, men i en vidare sådan inkluderas även andra former av politiskt handlande, däribland det enskilda.¹

Ofta presenteras kvinnors handlingar med hjälp av begreppet "formellt deltagande". Andelen kvinnor i Tuniens och Algeriets parlament var under 1987 5,6 respektive 2,4 procent. I medeltal har kvinnors deltagande i parlamenten hållit sig under 3 procent.² Denna statistik är i och för sig ett mått på kvinnors politiska deltagande, men kan inte förklara hur, var och när kvinnor agerar politiskt och med vilka konsekvenser. Det behövs alltså andra analytiska begrepp eller dimensioner genom vilka kvinnors politiska handlingar kan förstås.

Syftet med denna artikel är inte bara att

jämföra Algeriet och Tunisien, för att utröna om kvinnoorganiseringen mellan länderna är lika eller olika, utan också att lyfta fram de begrepp med vilka vi förstår kvinnoorganisering. Ytterligare en dimension förs in då kvinnoorganiseringen även inrymmer islamister.

Analysen kommer att väga likheter och skillnader både inom och mellan länderna. Under vilka former och inom vilka strukturer har kvinnor i Tunisien och Algeriet bedrivit en kvinnoorienterad politik? Kan liknande faser mellan länderna särskiljas? Kan existerande kvinnogrupper anses representera ett allmänt kvinnointresse? Legitimeras denna representation av ett massdeltagande eller på andra grunder? Dessa frågor leder i sin tur vidare till begrepp såsom framgång och motstånd. Kan kvinnoorganiseringens framgångar tolkas på samma sätt i bägge länderna? Mot vad formerar sig motståndet? Vidare blir en jämförelse mellan dessa länder intressant av att många algeriska kvinnor hänvisar till Tunisien som ett föregångsland. I en av mina intervjuer säger en kvinna: "Åk till Tunisien, där får du bo ifred...kvinnorna har sina rättigheter".³ I vilka avseenden vill kvinnor i Algeriet

kämpa för att nå Tunisiens framgångar och i vilka avseenden anser feminister i Tunisien att framgångarna inte är tillräckliga?

Statsfeminismen

Familjelagen är speciellt viktig för länderna i Mellanöstern. Den kodifierar familjens plats och värde, likaväl som kvinnors rättigheter och plikter. Tunisiens nuvarande familjelag infördes 1956. Den följde *ijtihad*-principen (nytolkning) som var förenlig med statens moderniseringspolitik. Algeriets familjelag från 1984 var däremot konservativ, något som bland andra den algeriska domaren Leila Aslaoui påpekat. I den tunisiska lagen fastställdes tunisiska kvinnors rättighet att ingå äktenskap utan medverkan av förmyndare. Månggifte förbjöds och skilsmässa kunde begäras av båda parterna. Mannens ställning bevarades dock som familjens överhuvud, enligt artikel 23, där hustrun påtvingades lydnad gentemot mannen. Lagen i Algeriet tillät månggifte, kodiferade olika rättigheter att begära skilsmässa för män och kvinnor, och grundade familjens rätt på kvinnors minoritetsstatus. Trots att det tog 22 år att enas om lagen var den inte ens speciellt nydanande.

Båda staterna grundade vid självständigheten nationella kvinnoföreningar. Det nationella kvinnoförbundet i Algeriet, UNFA, och det nationella kvinnoförbundet i Tunisien, UNFT, syftade till att vara moderniseringen behjälpliga. I båda länderna gjorde man under 1960- och 1970-talen en enorm satsning på modernisering, industrialisering och utbildning. De båda presidenterna, Houari Boumediene i Algeriet och Habib Bourgiba i Tunisien, baserade ländernas respektive moderniseringstänkande på en mekanistisk syn. Folket, även kvinnorna, skulle utbildas till landets fromma. De grundläggande värderingarna fick dock inte förändras. Islam skulle vara statsreligion och samhällsmoralen baseras på muslimska värden. De två regenterna har vid olika tillfällen beklagat sig över kvinnors klädsel och offentliga beteende. Bourgiba fördömde t ex vid ett av sina tal korta kjolar, och föreslog att ogifta skulle gifta sig och skaffa barn.⁴ På så sätt, blir kvinnors kläder en fråga

om modernitet kontra tradition och moral kontra lösaktighet. Kvinnorna blir den nationella identitetens markörer genom att de förbjöds att gifta sig med icke-muslimer. Nationsstatens identitet anses riskeras om kvinnor gifter sig utanför religionens gränser. Kvinnor blir med andra ord inte bara i fysisk mening koopterade av staten, utan även deras rätt till självbenämning tas ifrån dem. I och med att kvinnor bara får agera inom statens kvinnoförbund suges de också upp i statens strukturer.

Koopteringen av UNFA och UNFT gör att deras aktiviteter måste ses som en del av "statsfeminismen". Båda organisationerna var hårt styrda via moderpartierna. Denna styrning, utformad som ett noggrant markerat mandat, inrymde ett flertal motsägelser. I Tunisien skulle UNFT motarbeta både den frigjorda kvinnan och den bakåtsträvande.⁵ Familjen som det primära både för stat och moral befästes och politiken i båda länderna blev allt mer konservativ. I Algeriet uteslöts på liknande sätt omedelbart de kvinnor som bröt mot statens målsättning.

Trots sådana motsägelser började under denna period tusentals flickor gå i skola och på universitet. Kvinnor började också yrkesarbeta i allt högre grad.⁶ Zakya Daoud, en marockansk kvinnoforskare, menar att dagens feminister i Tunisien frågar sig om inte kvinnors krav trots allt blev åsidosatta på grund av att de accepterade att medverka i byggandet av staten. Khalida Messaoudi, ledare för kvinnogruppen *Association indépendante pour la triomphe des droits des femmes* i Algeriet, AITDF, frågade likaså de kvinnliga krigsveteranerna i Algeriet, varför de inte arbetade för kvinnors rättigheter under 1960- och 1970-talen.⁷ De hävdade att deras demonstrationer inte hade uppmärksamrats av media, samt att många kvinnor hade väntat på att ledarskapet skulle ge dem de utlovade rättigheterna. De kvinnor som hade varit med i kriget koncentrerade sig nu på att leva. En av dem menade att det gradvisa tvånget av kvinnor tillbaka till hemlivet skedde redan före självständigheten.⁸

Den tunisiska feministen Amel Ben Aba påpekar att även kvinnorna i Tunisien var upptagna med att skapa familj, börja förvärsar-

Tlemcen, Algeriet.
Foto: Kerstin W Shands.

beta och studera, vilket förklarar bristen på självständig organisering under 1960-och 1970-talet.⁹ Denna erfarenhet delas av ett flertal av de länder som genomgått ett frihetskrig. Efter kriget väntar kvinnorna på att de löften som gavs under kriget ska infrias. Samtidigt fanns i Tunisien ett motstånd mot kvinnors deltagande som här bäst illustreras med en tunisisk partipolitikers ord år 1989 om att välja in kvinnor i partierna: "Aldrig, om vi gör det kommer alla att säga att vi inte har tillräckligt kompetenta män bland oss som kan vara representanter".¹⁰ Den ursprungliga normen om kvinnors underordning förändras alltså inte, utan stärks ytterligare under statens uppbyggnad genom den politik som organisationer som UNFA och UNFT för.

Parallell organisering

Parallellt med den statsstyrda feminismen har en autonom feminism existerat i båda länderna. Den första spontana kvinnodemonstrationen i Algeriet hölls på 1960-talet.¹¹ Dock var marscher och demonstrationer få. Den över-

vågande delen av arbetet skedde i hemliga kvinnogrupper. Många av de kvinnor som studerade under de första decennierna av Algeriets självständighet bildade egna grupper, som syftade till "medvetandehöjning". Louisa Hanoun, ledare för arbetarpartiet och i dag den enda kvinnliga partiledaren i Algeriet, berättar att kvinnor under 1970-och 80-talet startade filmklubbar, där de såg filmer och diskuterade. Grunderna för Algeriets kvinnorörelse byggdes både i samverkan med, och separat från, statsfeminismen. UNFA:s arbete legitimerade kvinnors närvaro i det offentliga, skolor, universitet och på arbetsplatser, något som gav kvinnor möjligheten att organisera sig separat.

Det intressanta är att dessa två former av organisering har existerat samtidigt. Statsfeminismen har i viss mening både skapat och förhindrat en oberoende organisering genom att dels hjälpa till att legitimera kvinnors intåg i det offentliga, dels att samtidigt motverka organisering genom att befästa traditioner. Många kvinnor vågade UNFT:s och UNFA:s aktiviteter mot det motstånd de själva fick utstå,

och kom fram till slutsatsen att statsfeminismen inte var ett svar på deras krav. Därmed blev det också viktigt att skapa andra utrymmen och förutsättningar för en kvinnoorganisering.

Det var i samband med familjelagens tillkomst som en mer utbredd och högljudd kvinnorörelse i Algeriet började. På den internationella kvinnodagen år 1979 demonstrerade kvinnor mot den hemliga kommitté som hade tillsatts att utarbeta ett förslag till ny lag. De vände sig till UGTA (det nationella arbetarförbundet) och UNFA, och krävde att få veta vilka som satt i kommittén, men möttes av tystnad.¹² På den internationella kvinnodagen året därpå protesterade kvinnor mot ett nytt direktiv om kontrollerad utresa för kvinnor.¹³ Detta direktiv krävde förmyndares underskrift (av fadern, maken, eller sonen) i passet. Repressionen i landet var vid denna tidpunkt hård, men när män såg att kvinnor demonstrerade ville de ansluta sig till dem. De hindrades dock av polisen som menade att detta var en kvinnodemonstration. Monique Gadant, en av de främsta europeiska Algerieforskarna, formulerade två slutsatser om denna händelse. Hon menade att polisen inte ville att oron skulle sprida sig, och att de ansåg att så länge det var frågan om kvinnors agerande fanns ingen anledning till oro hos makthavarna.¹⁴

I motsats till Algeriet har Tuniens kvinnoorganisering rötter i tiden före självständigheten. Mellan 1930 och 1956 bildades flera föreningar, och seminarier hölls i ämnet "Kvinnor och feminism". Framträdande personligheter som Tahar Haddad och Manoubia Ouertani publicerade böcker om kvinnofrigörelse. Denna skillnad mellan länderna har uppkommit därför att Tunisien aldrig var så hårt styrt av Frankrike som Algeriet, vilket gjorde att befolkningen även under kolonialismen skapade ett eget utrymme för debatt. I Tunisien bygger dagens kvinnoorganisering på aktiviteterna hos statsfeministerna, men också på de debattörer som verkade strax efter sekelskiftet. Att faserna mellan länderna därför är något olika, förhindrar inte kvinnor att vid samma tidpunkt bringas att organisera sig självständigt från statsstrukturerna.

Således skedde en utbrytning ur UNFT:s grepp i Tunisien vid samma tidpunkt som i Algeriet, då en liknande medvetandehöjningsprocess påbörjades år 1979. Detta kan förklaras av att revolutionen i Iran hade återuppväckt religionen som något som kunde användas som argument mot kvinnors frigörelse. Staternas moderniseringspolitik hade vid samma tidpunkt nått vissa framgångar. Kvinnor och män fanns på alla nivåer av utbildning och kvinnorna hade börjat förvärsarbeta i större utsträckning. Detta intåg av kvinnor på arbetsmarknaden och i samhället ledde till ett omedelbart motstånd från de konservativa krafterna i landet.

Amel Ben Aba berättar om ett kvinnoseminarium som hölls i Tabarka 1979, och som blev den vattendelare som fick henne att engagera sig mer för kvinnors rättigheter. Till detta seminarium, som var arrangerat av män, inbjöds inte en enda tunisisk kvinna. Tvärtom lät man journalisterna, inklusive Ben Aba, veta att kvinnor i Tunisien hade nått sin frihet. Samtidigt hindrade man de kvinnliga journalister som var på plats att föra fram en motsatt åsikt. En annan tunisisk feminist berättar att lokalpolitiker på samma möte började beskylla kvinnor för lösaktighet. De ville stämma kvinnor som pratat med fransmän på stranden, och publicera deras namn i pressen.¹⁵ Detta exempel illustrerar tydligt den gränsdragning som finns i ländernas familjelagar. Att kvinnor i första hand definieras som mödrar, tillsammans med det påföljande tvånget till lydnad gentemot maken, är en gränsdragning vad gäller kvinnors rätt till sin egen sexualitet och rätt över sin egen kropp. Kvinnor kan inte tillåtas samröre med män från icke-muslimska länder. När så sker, slår motståndet hårt tillbaka. Det intressanta med detta exempel är, enligt den här kvinnan, att effekten av motståndet blev den motsatta: kvinnor organiserade sig än mer energiskt.

Enskilda kvinnor en resurs – kvinnogruppen ett hot

Kultur-och debattklubben Tahar Haddad startade samma år med cirklar för medvetandehöjning. Sammankomsterna blev mer regel-

bundna med tiden och resulterade i diskussionsgrupper på olika teman, som t ex "sexualitet".¹⁶ Även i detta fall bildades ett tydligt motstånd mot kvinnors organisering. Kvinnorna brukade avrunda sina diskussioner med att gå på café, men när Tahar Haddad klubbens aktiviteter hade pågått ett tag började män på caféet trakassera kvinnorna. Vissa män förbjöd sina fruar att delta i sammankomsterna.¹⁷ Detta illustrerar hur motståndet uppkommer när kvinnor organiserar sig. Statsvetaren Maud Eduards menar att hotet mot ordningen avläses dels från identifieringen av kön som politik och dels från det kollektiva elementet av kvinnorganiseringen. Eduards menar att enskilda kvinnor ses som en resurs, men att kvinnor i grupp ses som ett hot.¹⁸ Identifieringen av kön bryter mot tanken om politik som det rationella samtalet mellan individer. I motståndet mot kulturklubbens kvinnor var denna dynamik synlig. Dels skulle gruppen brytas sönder genom att kvinnor inte fick fortsätta samverka, dels skulle de kvinnor som fortsatte med aktiviteterna få känna att de bröt mot traditionens regler.

Däremot visar polisens förbud mot människens deltagande i kvinnodemonstrationen i Algeriet, att de inte kunde förstå kvinnors politiska handlingar i grupp som ett hot. Denna oförståelse, som faktiskt är ett motstånd i sig, och som skulle kunna kallas för ett proto-motstånd, kan förklaras utifrån de nordafrikanska staternas retorik. I retoriken definieras kvinnor som singularis-kvinnor: "den algeriska" eller "den tunisiska kvinnan". Genom denna formulering blir inte heller en grupp av singularis-kvinnor farlig, utan kan fortfarande uppfattas som resurs. Marnia Lazreg, en algerisk feminist, menar att den algeriska staten uppmanade kvinnor efter kriget att ge upp alla sina guldsmycken till statens kassa. Kvinnor ombads att bidra men inte att delta.¹⁹ Att kvinnor träffas någon gång under en gruppbe-teckning orsakar inget motstånd, men när kvinnorna fortfarande hävdar värdet av det kollektiva, formlerar sig motståndet. Möjligtvis har den längre debattraditionen om kvinnofrågor bidragit till att Tunisien är i en annan fas jämfört med Algeriet. I Algeriet bidrog bristen på debatt och organisering till att

gruppidentifikation inte vid det här tillfället haft något genomslag. Med detta kan förstås att identifikationen kön som politisk identitet faktiskt förvägras kvinnorna. Dock har denna fas nu för länge sedan sprungits förbi i Algeriet av ett allt starkare motstånd.

Likväl när kvinnor formulerar sina krav under egna beteckningar blir de ett hot mot ordningen, därför att deras krav hotar att avslöja den rådande köns kategoriseringen. Politik i Algeriet eller Tunisien kan inte förstås enligt tanken om det rationella samtalet. Motståndet mot kvinnorörelsen utövas som ren politisk repression, kvinnor kan fängslas för sina offentliga och kollektiva handlingar. Familjelagsförslaget i Algeriet drogs exempelvis tillbaka, men under den fortsatta kampen fängslades fem kvinnor, och när dessa hade släppts fria år 1984, hade den nya lagen redan antagits.²⁰ Att myndigheterna valde att skicka hem de kvinnor som var gifta, och sätta de som var ogifta i fängelse illustrerar att staten nekar kvinnor deras självbenämning. Motståndets medel blir att hävda kvinnors tillhörighet utifrån deras civil status, snarare än deras egen benämning som grupp. Detta kan kopplas inte bara till olika faser i tid, men också till frågan om representativitet. Går det under sådana förutsättningar att förvänta sig att kvinnogrupper ska uppfylla ett statistiskt värde för att vara representativa? Det kollektiva handlandet blir här ytterst ett enkelt ställningstagande som kvinnor individuellt får svara för. Motståndet formar sig desto mer kvinnor organiserar sig. Ju fler kvinnor som lyckas identifiera kön som politik genom gruppens arbete, desto mindre krav på representation kan ställas, därför att konsekvenserna av allt detta för den enskilda kvinnan blir för hårda.

1985 bildade Louisa Hanoun tillsammans med Khalida Messaoudi *Association pour l'égalité dans la loi entre femmes et hommes*, och senare den första kommissionen för mänskliga rättigheter i Algeriet. I den senare samarbetade de med manliga företrädare för icke-registerrade partiorganisationer. Hanoun menar att bildandet av en organisation för mänskliga rättigheter var en säkerhetsåtgärd. I ett land där föreningslivet är förbjudet måste man arbeta på bred basis för kvinnors rättigheter.

Matmata, Tunisien.
Foto: Kerstin W Shands

Som ett svar på frågan om det kollektiva kontra det enskilda handlandet ställer hon följande fråga: hur skulle det annars gå att be hemmafruar samarbeta när inget skydd mot deras fängslande går att säkerställa?²¹

Strategier och sönderfall

Vid denna tidpunkt i Algeriet hade också mötesplatserna förflyttats från filmsalarna till restauranger där medlemmar träffades och diskuterade strategier. Det fanns flera kvinnor som samverkade över nya gränser, men på grund av det motstånd som hade börjat bildas blev de tvungna att planera in sammankomsterna oregelbundet. I Tunisien däremot hade kvinnornas sammankomster på Tahar Haddad-klubben resulterat i en tidning. Medan

kvinnorna i Algeriet var tvungna att räkna med en politisk repression som kunde resultera i fängelsestraff, kunde kvinnorna i Tunisien befästa sina erfarenheter i diskussionsklubbarna. 1985 började de ge ut tidningen *Nissa* (kvinnor). I det första numret som hette "Kvinnor, våldtäkt och dödshot", rapporterades om kvinnogrupper som bildats ute i landet, och att studenter för första gången hade givit sitt stöd för kvinnor på kvinnodagen 1983.²² Detta var viktigt då det visade att kvinnoorganiseringen inte bara spred sig, utan också fick stöd av andra typer av intresseartiklering.

Dock utkom *Nissa* endast med åtta nummer under två år. Sedan sönderföll redaktionen på grund av oenighet i frågor om strategi. Ben Aba kallar detta för kvinnoorganise-

ringens "auto-destruktion".²³ Val av strategi splittrade gruppen helt genom att vissa ville ha starkare formuleringar och en identifikation av de strukturer som var kvinnoförtryckande. Andra ville att tidningen skulle vara mera försiktig och därmed taktisk. Det var viktigt, enligt Ben Aba, att kvinnoorganiseringen inte skulle reproducera varken vänsterorienterad eller traditionell politik. Den hårda kritiken mot separatism som strategi ifrågasätter hon med följande beskrivning: "Klubben var inte längre en ö eller en asyl, men ett område för kamp, ett arbete för att kommunicera och konstruera tillsammans".²⁴ Det är enligt Ben Aba viktigt för kvinnor att kunna prata utan män, men arbetet blir aldrig av sin egen natur separatistiskt. Ben Abas resonemang visar också på tänkbara faser inom kvinnoorganiseringen. När processen med medvetandehöjning inleds, agerar kvinnor främst utifrån en vilja att förstå. När denna sedan glider in i en aktiv organisering för definierade mål, baseras strategierna för att nå dessa på skilda uppfattningar om det bästa sätt på vilket förtrycket kan omkullkastas.

I Algeriet gick också Messaoudi ur gruppen "Jämlikhet" och registrerade en egen organisation: *Association indépendante pour la triomphe des droits des femmes*.²⁵ I dag råder en uppmärksammas fejd mellan Messaoudi och Hanoun. Motståndarna menar att kvinnor inte kan hålla sams och detta ställs som bevis för att kvinnorörelsen inte har en legitim bas. Snarare skulle det kunna argumenteras för att ju fler grupper det finns, baserade på olika strategier, desto bättre vad gäller den folkliga förankringen. Kvinnorna bakom Nissa i Tunisien gick vidare till andra organisationer och bildade också nya. På så vis breddades basen och alternativen blev fler för andra kvinnor. Några av dem bildade Föreningen för Kvinnliga Demokrater i Tunisien, andra bildade en kvinnoavdelning till den tunisiska organisationen för mänskliga rättigheter, LTDH.²⁶ Likheterna mellan Algeriet och Tunisien framgår här av den nära kopplingen mellan kvinno- och kvinnorättsorganisationer och människorättsorganisationer. Den repression mot medborgarnas delaktighet som sker i auktoritära stater gör det nödvändigt att som Hanoun menade

skydda medborgerliga rättigheter parallellt med en kvinnoorganisering.

Representativitet och enskilda kvinnor

När det sedan gäller frågan om representation, finns det en del skillnader mellan basen och toppen i kvinnoorganiseringen. Även om tusentals kvinnor har medverkat i demonstrationerna i Algeriet, har arrangemangen styrts av ett femtiotal kvinnor av medelklassbakgrund. Som en konsekvens av detta kan enhetligheten i rörelsen bli ifrågasatt. Hanoun delar in kvinnorörelsen i två riktningar; en autonom som agiterade för en fullständig omskrivning av lagen, och en UNFA-trogen, som enbart krävde smärre förändringar. Enligt Hanoun har det aldrig funnits bara "en kvinno-kamp i Algeriet" utan flera.²⁷ Samtidigt kan en större massrörelse skönjas, exempelvis kunde Messaoudi överlämna 10 000 underskrifter mot familjelagsförslaget till parlamentet.²⁸

Kvinnorna i demonstrationerna kommer från en betydligt bredare bas. Dessa består av utbildade och outbildade, arbetar- och medelklass, och representerar så gott som alla generationer. Oftast ställs de äldsta veterankvinnorna i främsta ledet under marscherna. Detta har en stor symbolisk betydelse. Syftet är att påminna ledarna om "förräderiet" mot kvinnorna under de trettiotal år som gått sedan frihetskriget. Frågan är hur representativ kvinnorörelsen kan förväntas vara med det höga antalet analfabeter, och de stora skillnaderna mellan stad och land. Vad anser då kvinnor om kvinnor i politiken? I en tunisisk enkät 1984 angav hälften att kvinnor inte representeras tillräckligt inom den formella politiken, och ca 40 procent menade att de röstar för kvinnor då dessa deltar i val. Endast kvinnor över 60 år sa att de inte skulle rösta för en kvinna. Generationskillnader förekommer alltså utöver de ovan nämnda. Messaoudi nämns ofta som den mest radikala av feminister i Algeriet och beskylls för att inte kunna representera andra kvinnor. Messaoudi själv menar att hon inte förstår varför hennes minoritetsstatus skall uppfattas som ett be-

vis för bristande legitimitet: "Sedan när i samhällens historia har en åsikts legitimitet definierats på basis av antalet av dess anhängare?"³⁰

Ramarna för handling under 1990-talet

Även om demonstrationer sporadiskt skedde under hela 1980-talet, var det inte förrän det stora upploppet 1988 som den algeriska kvinnorörelsen kom in i en ny fas. Den nya öppningen i politiken tillät ett trettiotal kvinno-grupper att registrera sig som föreningar. Partibildning tilläts, men Hanoun menar att den ideologiska ramen förblev densamma. Partilagen från 1989 förbjuder partier baserade på etnisk bakgrund, kön eller religion, vilket har förhindrat kvinnor att bilda partier. I en säregget öppen politisk kohandel tilläts dock det religiösa partiet Front Islamique de Salut, FIS, att bildas trots att det stred mot författningen. Vid samma tidpunkt började Tuniens nya president Ben Ali föra en politik som skulle förhindra en separat organisering av religiösa genom att inrymma dessa i den officiella politiken. Detta fungerade bara som ett stöd för dessa grupper och 1988 krävde de att familjelagen skulle omförhandlas. Vidare förde de fram åsikten att kvinnors rätt till arbete skulle tas upp till ny behandling.³¹ Vid denna tidpunkt började kvinnor kräva att de traditionella partierna bättre skulle inrymma kvinno-krav och att stat och religion måste åtskiljas.³² Föreningen för kvinnliga demokrater i Tunisien är också aktiva. I november 1995 krävde de att sekularism infördes som bas för jämlikhet mellan könen och i mars 1996 krävde de lagar som kunde hantera våld mot kvinnor.³³

Kravet på partiernas aggregering av kvinnopolitik kan också ses i valet av strategier hos kvinnorna. I dag finns en flora av föreningar i båda länderna. I Tunisien finns t ex: Föreningen för Tunisien kvinnliga demokrater ATFD, Tunisiska kvinnors förening för forskning och utveckling AFTURD, Nationella församlingen för arbetande kvinnor, Föreningen för främjande av kvinnors ekonomiska projekt. Kvinnor ingår även i andra föreningar som t ex, Föreningen Tuniens mödrar. Tunisiska kvinnor väljer i allt högre grad både att

ingå i internationella rörelser och bilda kvinnoavdelningar som en del av partier eller organisationer. Så t ex finns kvinnoavdelningarna inom organisationen för Mänskliga rättigheter, Röda korset, juristernas förbund, och Bondekoperationen som exempel.

Algeriet har i dag ett trettiotal föreningar. Dock verkar det som att ökningen nu har avstannat. De kvinnor som organiserade sig 1989 hade väntat länge på den möjligheten och nytillkomna kvinnor till rörelsen har upptagits som medlemmar i de existerande organisationerna. SOS Femmes en Detresse (kvinnor i nöd) är en av få hjälporganisationer för kvinnor som är hemlösa eller i annat behov av hjälp. Denna organisation bildades 1991 av kvinnliga krigsveteraner.³⁴ I Algeriet finns det få kvinnoförbund inom andra föreningar eller partier, kvinnor väljer i stället att organisera sig separat.

Internationell samverkan

Inför den fjärde kvinnokonferensen i Peking etablerades 1991 ett samarbete mellan Nordafrikas kvinnor. Bland de medverkande återfinns AFTURD, Föreningen kvinnliga demokrater i Tunisien, och AITDF, bland andra. *Collectif 95 Maghreb Égalité* utkom efter Peking (Huairou) med två dokument: ett som lägger fram 100 paragrafer till en ny familjelag, ett annat där man som premiss hänvisar till CEDAW (FN:s senaste plan för utrotning av kvinnoförtryck).³⁵ 1994 arrangerade kvinnor från Tunisien, Algeriet, Marocko och Spanien en konferens i Tunisien på temat "Kvinnor och våld", en konferens som resulterade i en deklARATION: *Déclaration de Tunis*. I den krävde kvinnorna ökad respekt för internationella traktat om mänskliga rättigheter och kvinnors rättigheter. De identifierade tystnaden om våldet mot kvinnor i samhället, hemmet, politiken och juridiken som ett sätt att upprätthålla patriarkala traditioner i samhällen. Deklarationen var undertecknad enbart av Föreningen för Tuniens Demokratiska Kvinnor, i syfte att skydda de algeriska kvinnorna.³⁶

1996 hölls ett symposium i Tunisien arrangerat av den tunisiska forskningsgruppen, Centrum för forskning och dokumentation

om kvinnor, CREDIF. Symposiet handlade om kvinnors offentliga liv och fokuserade på Arabförbundets möjligheter att förbättra kvinnors villkor. Kvinnor från Tunisien, Marocko, Palestina, Jordanien och Syrien bevisade konferensen. De önskade att ett nätverk mellan arabiska kvinnor skulle etableras med målsättningen att förbättra kvinnors offentliga status. Kvinnoforskare och feminister i Tunisien har större möjligheter att bedriva forskning och samarbete internationellt än kvinnorna i Algeriet. Det nuvarande inbördeskriget försvårar ytterligare algeriska kvinnors möjligheter till internationella kontakter.

Demokrater och islamister

Under 1989 gick 100 000 kvinnor i Algeriet ut i en massdemonstration till stöd för Islam. Detta visar att frågan om en kvinnorörelse i Algeriet aldrig kan vara en fråga om entydig feminism. Kvinnorna t ex i den islamistiska organisationen *El Irchad* (inriktning) anser att familjelagen till stora delar är korrekt. En annan förening som i viss mening faller mellan de religiösa och de sekulära är Föreningen för kvinnors främjande och försvar.³⁷ Den är baserad i Oran och leds av Banhamza Saadia. Det sägs att denna förening bildades med hjälp av vänsterpartiet. Trots detta menar Saadia att "muslimska kvinnor fick sina rättigheter tillgodosedda och sin frigörelse i samband med Islams uppkomst".³⁸

Det religiösa motståndet i Algeriet och Tunisien har formerat sig mot feministers organisering. Feministernas identifikation av kön som politik hotar tolkningen av Islam på två sätt. Kvinnors egen benämning bryter mot både innehållet i den religiösa tolkningen, och grunden i den tolkningen. Den patriarkala ordningen definierar kvinnor som underordnade männen med hjälp av religionen och kan därför inte inrymma kvinnors egen benämning. Deras krav på sekulära lagar, liksom deras förslag till nytolkning, lyfter fram det urval av religiösa principer som lagarna är baserade på. Kvinnors organisering i Algeriet och Tunisien hotar att avslöja att det handlar om just en tolkning.

Demokrater eller feminister är inte heller

ensamma om att kräva en nytolkning. En islamistisk aktivist, Asma Ben Kadar, menar att det är dags för en nytolkning av Islam för att tillåta kvinnors fulla delaktighet i det muslimska samhället.³⁹ Leila Aslaoui, domare, håller med om andemeningen i Ben Kadars krav på nytolkning. Vid ett symposium i Paris 1990 om kvinnors rättigheter i Nordafrika menade hon att hon kunde hitta passager i *sharia'h* som kunde bistå en nytolkning av familjelagen.⁴⁰ Dialog mellan kvinnor som tillsynes utgör motpolerna är möjlig i Algeriet. Även i Tunisien menar vissa kvinnor att religiösa och demokratiska föreställningar inte behöver vara oförenliga.

En av ledarna inom den tunisiska religiösa organisationen *Ennahda*, Saïda Akremi, menar att "[m]ålet för oss kvinnliga islamister inte är oförenligt med kvinnorna i Föreningen för kvinnliga demokrater".⁴¹ Hon menar vidare att det faktum att handlingarna är olika inte nödvändigtvis behöver betyda att målsättningarna är olika. En av kvinnorna i Föreningen för kvinnliga demokrater menar å sin sida att det är nödvändigt att lära sig lyssna även till islamisterna, trots att de enligt henne är i fullständig opposition till varandra.⁴² Feminister och islamister kan förenas så länge feministerna inte kräver att staten och religionen skiljs åt. När feminister accepterar en nytolkning av religionen i en familjelag, förenar de sig med vissa islamiska kvinnogrupper. Demokrater väljer oftast en sekulär väg både i Tunisien och Algeriet, och är därför i motsatsställning till de religiösa.

Slutdiskussion

Algeriets och Tuniens kvinnoorganisering skiljer sig åt på flera punkter. Vad gäller förståelsen av faser, strategi och motstånd finns stora skillnader länderna emellan. I strategivalet har kvinnor i Algeriet valt att demonstrera i mycket större omfattning än i Tunisien, där kvinnor i första hand har valt att samarbeta med andra organisationer. Likheterna består i att 1980-talets våg av kvinnoorganisering i båda länderna har föregåtts av medvetandehöjande arbete bland kvinnor i grupper.

Kronologiskt sett finns skillnader i faserna mellan Algeriet och Tunisien. Bristen på tidigare debatt och den helomfattande kolonialismen kan förklara varför de algeriska kvinnorna väljer andra strategier. Det öppna motståndet i Algeriet har hjälpt kvinnor att identifiera en tydlig fiende. Demonstrationer och underskrifter har därmed varit en direkt och aktiv strategi mot förtryck för den algeriska kvinnorörelsen. Att Tunisiens kvinnor har upplevt en längre tradition av diskussion och problematisering har å sin sida bidragit till mytbildningen i Tunisien om att kvinnor har uppnått frigörelse.

Framgången bär liknande drag i de två länderna. Den består främst i att den separata kvinnoorganiseringen faktiskt har funnits och fortfarande finns. Därmed skapas institutioner och en bas för en framtida organisering. Kvinnors organisering i föreningar och grupper, samt deras intåg i andra sammanhang bildar således en bas för framtiden. Samtidigt har den auktoritära staten bidragit till att kvinnor har ingått allianser med människorättsorganisationer. Denna strategi kan komma att vara speciellt betydelsefull i de nordafrikanska staterna. Tunisiska kvinnors mål är likadana som de algeriska kvinnornas. Kvinnor identifierar både islamisternas och statsmakternas tolkning av religionen som ett sätt på vilket kvinnor förtrycks. Algeriska och tunisiska kvinnor har fått bekämpa statens och de religiösa rörelsernas bild av sig själva, men de har också fått hantera dessa bilder i sina egna grupper. Demokrater, feminister och kämpar för mänskliga rättigheter kan inte låtas som att de islamistiska kvinnorna inte finns. Början till en dialog har inletts, och i denna finns ett alternativ för en breddning av basen för den nordafrikanska kvinnorörelsen. Om breddningen är av godo eller ondo kan bara framtiden utvisa. Likheterna mellan länderna vad gäller motstånd, tröghet i förändring och kopteringen av de statliga kvinnorna, visar också att Tunisien kanske inte ska ses som ett föregångsland. Trots att medlen skiljer sig något är målen för kvinnoorganiseringen de samma i båda länderna. De gäller rätten att organisera sig, rätten att benämna sig själv och rätten att bestämma över sig själv.

NOTER

- ¹ Tanken om den snävare och den vidare definitionen finns under "feminism" i *Statsvetenskapligt lexikon*, Universitetsförlaget, skrivet av Maud Eduards (kommer ut 1997).
- ² Siffrorna på Tunisien och Algeriet hämtade från Moghadam, 1993, 57 och 13. Medeltalet för Algeriets riksdag hämtad från Tlemcani, 1992, 76.
- ³ Egen intervju med en universitetsstudierande algeriska, 1996.
- ⁴ Daoud, 1993, 55.
- ⁵ Daoud, 1993, 54.
- ⁶ Kvinnors andel på arbetsmarknaden har ändå varit låg, den har varierat mellan 4-8%.
- ⁷ Föreningen för triumf för kvinnors rättigheter. Hon är också andre ordförande i Said Saadis parti R.C.D, Rassemblement pour la culture et la démocratie.
- ⁸ Messaoudi, 1995, 84.
- ⁹ Föreläsning av Amel Ben Aba, 1996, Statsvetenskapliga institutionen, SU.
- ¹⁰ Bessis och Belhassen, 1992, 166.
- ¹¹ Vissa anser att den första demonstrationen skedde 1963, Monique Gadant menar att det inte var förrän 1965. Gadant, 1990, 20.
- ¹² Knauss, 1986, 129.
- ¹³ Messaoudi, 1995, 81.
- ¹⁴ Gadant, 1988, 321.
- ¹⁵ Dwyer, 1991, 194.
- ¹⁶ Dwyer, 1991, 197.
- ¹⁷ Dwyer, 1991, 196.
- ¹⁸ Eduards, 1993, 103 och 106.
- ¹⁹ Lazreg, 1994, 146.
- ²⁰ Marie-Aimée Hélie-Lucas (1986, 13), uppger att Louisa Hanoun, Leila Souidi och Fettouma Ouzegane fanns bland de fängslade. Hanoun själv nämner inte Leila Souidi, men däremot Ulla Nekkache och Lila Benallegue, varav Hanoun, Benallegue och Ouzegane satt fängslade i sex månader (1996, 72).
- ²¹ Hanoun, 1995, 79.
- ²² *Nissa*, nr 1, 1985, 29.
- ²³ Ben Aba, 1992, 95.
- ²⁴ Ben Aba, 1992, 97.
- ²⁵ Föreningen för triumf för kvinnors rättigheter
- ²⁶ *la Ligue tunisienne pour la défense des droits de l'homme*. Dwyer, 1991, 145.
- ²⁷ Hanoun, 1995, 64.
- ²⁸ Messaoudi, 1995, 82.
- ²⁹ Bessis och Belhassen, 1992, 162. Ungefär samma ålderskategori för männen angav samma åsikt. Männen kring fyrtio och yngre var mest positiva till kvinnofrigörelse medan 20.8% av männen ville att deras fruar skulle stanna hemma, Bessis och Belhassen, 1992, 148, 153.
- ³⁰ Messaoudi, 1995, 97,98.
- ³¹ Granger, 1990, 28.
- ³² Granger, 1990, 28-29.
- ³³ *Maghreb-Machrek*, 1996, nr 151, 97 och nr 152, 104.
- ³⁴ Dennerlein, 1996, 24.
- ³⁵ Daoud, 1995, 106-109.
- ³⁶ *Déclaration de Tunis i Projets féministes*, No 3, 1994.

- ³⁷ *Association pour la défense et la promotion des femmes.*
³⁸ Tlemcani, 1992, 70.
³⁹ Bessis och Bellhassen, 1992, 207,211.
⁴⁰ Granger, 1990, 29.
⁴¹ Bessis och Bellhassen, 1992, 213.
⁴² Dwyer, 1991, 146.

LITTERATUR

- Ben Aba, Amel, "Clore pour éclore" i 2. *La Moitié Entière*, (reds) Ben Said Cherni, Ben Aba, Triki, Gribaa och Ennaifer, Tunis: Cérès Productions, 1992, 67-101.
 Bessis, Sophie och Souhayr Bellhassen, *Femmes du Maghreb: L'enjeu*, Paris: J.C.Lattès, 1992.
 Daoud, Zakya, *Féminisme et politique au Maghreb- soixante ans de lutte*, Paris: Maisonneuve et Larose, 1993.
 Daoud, Zakya, "En marge de la Conférence mondiale des femmes de Pékin – la stratégie des féministes maghrébines" i *Maghreb-Machrek*, nr 150, 1995, 105-119.
 Dennerlein, Bettina, "La difficile autonomie des luttes de femmes" i *Maghreb-Machrek*, nr 154, 1996, 16-24.
 Eduards, Maud, "Politiken förkroppsligad" i Björn von Sydow (red) *Politikens Väsen – Idéer och institutioner i den moderna staten*, Stockholm: Tidens Förlag, 1993, 99-108.
 Gadant, Monique, "Nationalité et Citoyenneté. Les femmes algériennes et leurs droits" i *Peuples Méditerranéens*, nr 44-45, 1988, 293-337.
 Gadant, Monique, "Retours en arrière" i *Cahiers du féminisme*, nr 53, 1990, 20.
 Granger, Anne-Marie, "'Islam progressiste' ou laïcité?" i *Cahiers du féminisme*, nr 53, 1990, 27-29.
 Hanoun, Louisa, *Une autre voix pour l'Algérie – Entretiens avec Ghania Mouffok*, Paris: La découverte, 1996.
 Hélie-Lucas, Marie-Aimée, "Women's Struggle in Algeria during the war for independence and after" opublicerad artikel, 1986.
 Knauss, Peter, *The Persistence of Patriarchy – Class, Gender, and Ideology in Twentieth Century Algeria*, New York: Praeger, 1984.
 Lazreg, Marnia, *The Eloquence of Silence – Algerian Women in Question*, London: Routledge, 1994.
 Messaoudi, Khalida, *Une Algérienne debout – Entretiens avec Elisabeth Schemla*, Paris: Flammarion, 1995.
 Moghadam, Valentine. M, *Modernizing Women – Gender and Social Change in the Middle East*, London: Lynne Rienner, Boulder and London, 1993.
 Tlemcani, R, "The Rise of Algerian Women: Cultural Dualism and Multi-Party Politics" i *Journal of Developing Societies*, Vol VIII, 1992.

Andra källor:

- "Autour de l'avant-projet du code de la famille – Déclaration de Mohammed Harbi" i *Cahiers du féminisme*, nr 53, 1990, 20.
 "Déclaration de Tunis" i *Projets féministes* nr 3, 1994, 146-151.
Maghreb-Machrek, nr 151 och 152, 1996.
Nissa – Mensuel culturel et d'information générale, nr 1, 1985.

SUMMARY

For years, women in Algeria and Tunisia have come together and demonstrated or formed women's groups. They have done so under numerous headings; such as, feminists, democrats and Islamists. How can these activities be understood? What criteria are required in order to understand the political activities of women in Algeria and Tunisia? The article aims both at comparing the women's movements of Algeria and Tunisia, and to identify criteria as tools for an analysis of women's movements. How can a women's movement in North Africa be understood?

The similarities are greater between the two countries than it would first seem. The myth of Tunisia as a pioneer of women's rights, among Arab countries, does not hold true when women's rights are examined more closely. Women in Tunisia are struggling for the same goals as women in Algeria. However, one difference in Algeria can be identified, which also calls into question our understanding and differentiation of the phases of movements. This comes about when Algerian men are stopped by the police from joining the women who are demonstrating. It would seem that the police, at this point in time, have not recognised women as a group. Women's political acts are seen as non-dangerous and insignificant in such a phase. Later on, the resistance to women's movements becomes extensive in both countries, as well as being coupled with the repression of the one-party state in Algeria. The final shared aspect between the two countries are the embryonic beginnings of a dialogue between Islamist and democrat or feminist women, for better or for worse.

Nelli Kopola
 Statsvetenskapliga institutionen
 Stockholms Universitet
 S-106 91 Stockholm
 nelli.kopola@statsvet.su.se